

حقوق بیمه

جهت آموزش در دوره های متقاضیان نمایندگی شرکتهای بیمه
بر اساس سرفصلهای مصوب آیین نامه شماره ۷۵ شورای عالی بیمه

مدرس: محمود بزرگی

فهرست

فصل اول

تعریف حقوق بیمه

مبانی حقوق بیمه

منابع حقوق بیمه

فصل دوم

تعریف عقد و انواع آن

تعریف عقد بیمه

خصوصیات عقد بیمه
شرایط اساسی صحت عقد بیمه

فصل سوم

انحلال و بطلان قرارداد

فسخ قرارداد بیمه

انفساخ

اقاله

از بین رفتن مورد بیمه

انقضای مدت بیمه نامه

فصل چهارم

تعهدات و وظایف طرفین عقد بیمه

بخش اول - وظایف و تعهدات بیمه‌گذار

بخش دوم - تعهدات و مسوولیت بیمه‌گر

فصل اول

تعریف حقوق بیمه و مبانی حقوقی بیمه:

حقوق بیمه یکی از زیر مجموعه های حقوق خصوصی است که نقش و جایگاه طرفین قرارداد بیمه و حقوق و وظایف هر یک از اطاق و همچنین حقوق و منافع که بعضاً برای اشخاص ثالث ایجاد می شود را مورد بررسی قرار می دهد. حقوق بیمه همزمان با پیدایش صور اولیه و ابتدایی بیمه مشکل گرفت و سپس با شروع عملیات بیمه ای به عنوان یک حرفه مستقل و توسعه آن در قرنهای اخیر و خصوصاً از اوایل قرن هجدهم میلادی که شرکتهای بیمه تأسیس و آن شرکتهای جای بیمه گران فردی را گرفتند، حقوق بیمه به مفهوم واقعی آن پا گرفت. موضوعات حقوق بیمه در بادی امر بر اساس عرف و عادت موجود بین تجار و استفاده از سایر مقررات و شبیه سازی آن با بیمه مورد بحث قرار گرفت و پس از آن لزوم وضع قوانین و مقررات خاص بیمه گری مورد توجه قرار گرفت.

فی المثل در سال ۱۵۵۲ میلادی انجمن بیمه گران فلورانس تأسیس شد، در این انجمن و شرایط عمومی و تعرفه حق بیمه ها را برای بیمه های حمل و نقل تنظیم نمود و اعضای انجمن نیز ملزم به اجرای آن شدند. در قرن هفدهم میلادی در برخی کشورهای اروپایی مقررات مدونی برای بیمه وجود آمد.

نکته شایان توجه امری بودن قواعد و ضوابطه قانون بیمه است. بدین معنا که بسیاری از مواد قانون بیمه و قانون بیمه‌گری را بیمه‌گذاران می‌باید رعایت کنند و تخلف از آنها ضمانت اجراء متناسب با عمل خلاف دارد. چنانکه سوءنیت و تقلب و تدلیس در بستن قراردادهای بیمه موجب بطلان و عدم اعتبار آن است. در حالی که عیب و نقصی که تقلب و تدلیس در دیگر معامله‌ها ایجاد می‌کند. موجب بطلان نمی‌شود بلکه بعضاً به شخص فریب‌خورده حق فسخ می‌دهد (ماده ۴۳۹ قانون مدنی). این ترتیب و ضمانت اجراء حقوقی پیش‌بینی شده در قانون بیمه نشانگر حساسیت و اهمیت حسن‌نیت و رعایت اصول اخلاقی در دادوستدها و رابطه‌های بیمه‌ای است این خصلت موجب می‌شود که بیمه‌گران و بیمه‌گذاران نتوانند به سهولت از شرایط قراردادهای بیمه سوءاستفاده کنند به دلیل همین اهمیت و حساسیت معامله‌ها و قراردادهای بیمه‌ای است که در کشورهای جهان نظارت و کنترل بر عملیات بیمه‌ای اهمیت ویژه‌ای دارد. در کشور ما در سال ۱۳۵۰ "قانون تأسیس بیمه" مرکزی ایران و بیمه‌گری" به تصویب رسید و به مرحله اجراء گذاشته شد. ماده نخست این قانون می‌گوید: "به‌منظور تنظیم و تعمیم و هدایت امر بیمه در ایران و حمایت از حقوق بیمه‌گذاران و بیمه‌شدگان و صاحبان حقوق آنها، همچنین به‌منظور اعمال نظارت دولت بر این فعالیت، مؤسسه‌ای به نام بیمه مرکزی ایران طبق مقررات این قانون به‌صورت شرکت سهامی تأسیس می‌گردد."

مبانی حقوقی بیمه:

حقوق بیمه یکی از زیر مجموعه های حقوق خصوصی است که نقش و جایگاه طرفین قرارداد بیمه و حقوق و وظایف هر یک از اتاق و همچنین حقوق و منافی که بعضاً برای اشخاص ثالث ایجاد می‌شود را مورد بررسی قرار می‌دهد. حقوق بیمه همزمان با پیدایش صور اولیه و ابتدایی بیمه مشکل گرفت و سپس با شروع عملیات بیمه‌ای به عنوان یک حرفه مستقل و توسعه آن در قرنهای اخیر و خصوصاً از اوایل قرن هجدهم میلادی که شرکتهای بیمه تأسیس و آن شرکتهای جای بیمه گران فردی را گرفتند، حقوق بیمه به مفهوم واقعی آن پا گرفت. موضوعات حقوق بیمه در بادی امر بر اساس عرف و عادت موجود بین تجار و استفاده از سایر مقررات و شبیه سازی آن با بیمه مورد بحث قرار گرفت و پس از آن لزوم وضع قوانین و مقررات خاص بیمه‌گری مورد توجه قرار گرفت. فی المثل در سال ۱۵۵۲ میلادی انجمن بیمه گران فلورانس تأسیس شد، در این انجمن و شرایط عمومی و تعرفه حق بیمه ها را برای بیمه های حمل و نقل تنظیم نمود و اعضای انجمن نیز ملزم به اجرای آن شدند. در قرن هفدهم میلادی در برخی کشورهای اروپایی مقررات مدونی برای بیمه وجود آمد.

منابع حقوق بیمه:

همانند هر نهاد مدنی دیگر، متعاقب ایجاد روابط بیمه‌ای، تجار و بازرگانان و بیمه‌گران به فکر ایجاد ضوابط و قواعد مربوط به "بیمه" افتادند. در ابتدا صرفاً روابط قراردادی فی ما بین طرفین حاکم بود و مفاد شرایط قرارداد تعیین کننده حقوق و وظایف و مقررات طرفین بود لیکن با گذشت زمان و توسعه امر بیمه صرف قرارداد فی ما بین کفایت ننموده و طرفین جهت

حمل و نقل اختلاف ناچار به رجوع به منابع دیگر شدند، منابع حقوقی بیمه عبارتند از قانون بیمه-عرف و رویه شرکتهای بیمه- نظریه علمای حقوقی بیمه(دکترین) - سایر قوانین و مقررات و رویه قضایی که ذیلاً به اختصار توضیحاتی در خصوص هر یک از آنها ارایه می گردد:

۱- قانون

یکی از منابع حقوقی بیمه و اساسی ترین آن قانون بیمه می باشد که در ایران در سال ۱۳۱۶ در ۳۶ ماده به تصویب مجلس رسید و در حال حاضر نیز همان قانون بدون تغییر جاری می باشد، البته با عنایت به گذشت سالیان دراز و روند تحولات خصوصاً در سیستم اقتصادی لزوم تهیه قانون جامع بیمه نمایان تر شده است، علاوه بر قانون بیمه قوانین دیگری در روابط با امر بیمه و بیمه گری وضع گردیده که ذیلاً به آنها اشاره گردیده است.

- قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹، که بیان کننده و روشنگر برخی قاعده‌ها و ضابطه‌ها و مسائل مسئولیت مدنی در ایران است، در ماده ۱ سیزدهم خود گونه‌ای بیمه اجباری مسئولیت مدنی کارفرمایان را مورد توجه و تصریح قرار می دهد .

- قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل شخص ثالث، مصوب ۲۳ دی ماه ۱۳۴۷، که دربرگیرنده چهارده ماده است .

- آئین‌نامه اجرائی قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل شخص ثالث، مصوب ۲۸/۱۲/۱۳۴۷، که دربرگیرنده ۱۹ ماده است. به این آئین‌نامه در سال ۱۳۴۸ آئین‌نامه‌های جدیدی اضافه شده که در خصوص سازمان و اداره امور مالی و منابع درآمد "صندوق تأمین خسارت‌های بدنی" است.

- قانون تأسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه‌گری، مصوب ۳۰/۳/۱۳۵۰ .

- لایحه قانونی ملی شدن مؤسسات بیمه، مصوب ۱۳۵۸/۴/۴ (شورای انقلاب) .

- قانون اساسی جمهوری اسلامی، که در چند اصل زیر بیمه و تأمین را مورد توجه و تصریح قرار می‌دهد :

در بند ۱۲ اصل سوم به ایجاد رفاه و رفع فقر و توسعه بهداشت و بیمه توجه و تأکید دارد .

در بند چهارم اصل بیست و یکم به "ایجاد بیمه خاص بیوه‌گان و زنان سالخورده و بی‌سرپرست" توجه شده است .

اصل بیست و نهم، بر خورداری از تأمین اجتماعی و بیمه را "حقی همگانی" اعلام کرده و دولت را مکلف به تهیه و تدارک زمینه‌های اجرائی آن کرده است .

- قانون اداره امور شرکتهای بیمه، مصوب ۱۳۶۲/۳/۲۵

- قانون بیمه محصولات کشاورزی: این قانون، نخست در سال ۱۳۵۶ تصویب و شرکت سهامی بیمه ایران مأمور راه‌اندازی و سازماندهی آن شد پس از ملی شدن شرکتهای بیمه، اداره "صندوق بیمه محصولات کشاورزی" به بانک کشاورزی واگذار شد که هم‌اکنون به صورت سازمانی فعال و مفید در خدمت کشاورزان است .

- مصوبه‌های شورای عالی، که دربرگیرندهٔ مسائل گوناگون بیمه‌ای مانند شرایط عمومی بیمه‌نامه‌ها، تعرفه‌های حق بیمه، ضوابط نگهداری اندوخته‌های فنی و به‌کار انداختن آنها و ... است.

۲- عرف و رویه شرکتهای بیمه

عرف و رویه تجاری یکی از منابع مهم حقوق تجارت می‌باشد و به همین روال عرف و رویه حاکم بر شرکتهای بیمه نیز از منابع قابل توجه حقوق بیمه است. همانگونه که فوقاً اشاره شد قانون بیمه صرفاً در ۳۶ ماده تنظیم گردیده و تبعاً در بسیاری از موارد ساکت و ناقص و یا مبهم می‌باشد، رویه و عملکرد شرکتهای بیمه در طولانی مدت توانستند بسیاری از موارد نقص یا ابهام را برطرف نموده و بیمه‌گذاران شرکتهای بیمه نیز آنها را به عنوان عرف بیمه‌ای به رسمیت شناخته‌اند.

۳- نظریه علمای حقوقی و بیمه (دکترین)

حقوقدانان و متخصصان فن بیمه با بررسی و بحث و نگارش آرا و عقاید خود سهم به‌سزایی در تبیین امر بیمه و رفع نواقص قانون بیمه داشته‌اند، در حال حاضر نه تنها در شرکتهای بیمه بلکه حتی در مراجع قضایی نظرات آنان پایهٔ تصمیم‌گیریهای شرکت‌های بیمه و قضات قرار می‌گیرد.

۴- سایر قوانین:

در قانون بیمه اشاره‌ای به تعریف عقد یا تعریف فسخ و بطلان و یا خصوصیات حقوقی عقد بیمه و... نشده است و لاجرم باید به سایر قوانین من جمله قانون مدنی- قانون تجارت- قانون گمرکی- قانون دریایی و ... مراجعه نمود و از تعاریف و متون مربوطه جهت تکمیل و تشریح قانون بیمه کمک گرفت.

۵- رویه قضایی

نحوه استدلال قضات در بررسی دعاوی بیمه‌ای و آرای صادره در حل و فصل اختلافات بیمه‌ای توسط آنان و همچنین آرای اصراری و آرای وحدت رویه دیوانعالی کشور (که در حکم قانون می‌باشد) از دیگر منابع حقوق بیمه می‌باشد که می‌تواند کمک شایانی در تفسیر و تبیین مسائل بیمه‌ای بنماید.

فصل دوم

۱- تعریف عقد و انواع آن

قانون مدنی ایران در مواد ۱۸۳ تا ۱۸۹ به تعریف عقد و توضیح انواع آن پرداخته است. مطابق ماده ۱۸۳ عقد عبارت است از اینکه یک یا چند نفر در مقابل یک یا چند نفر دیگر تعهد بر امری نمایند و مورد قبول آنها باشد.

برابر این تعریف لازمه ایجاد عقد حضور و وجود حداقل ۲ نفر یا اراده ۲ شخص اعم از حقیقی و حقوقی می باشد که با توافق آنها عقد منعقد گردد پیشنهاد یکی از آنها در مقابل قبول طرف مقابل موجب پیدایش عقد می گردد. مواد ۱۸۴ تا ۱۸۹ انواع عقد را بدین شرح توصیف نموده است:

عقد لازم: عقدی است که هیچ یک از طرفین حق فسخ آن را ندارد مگر در موارد معین.

عقد جائز: عقدی که هر یک از طرفین هر زمان بخواهد بتواند آن را فسخ نماید.

عقد خیاری: آن است که برای طرفین یا یکی از آنها یا برای شخص ثالث اختیار فسخ وجود داشته باشد.

عقد منجز: عقدی است که تاثیر آن به حسب انشاء موقوف به امر دیگری نباشد.

عقد معلق: عقدی است که تاثیر آن به حسب انشاء وابسته به امر دیگری باشد

تعریف عقد بیمه

در قانون مدنی ایران تعاریف و مشخصات و ضوابط عقود معینه درج گردیده و از آنجا که عقد بیمه جزء عقود معین نمی باشد، ضوابط و مشخصات آن در قانون مدنی نوشته نشده ولی به عنوان یک عقد جدید مشمول ماده ۱۰ قانون مدنی قراردادهای خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد نموده اند در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد

نافذ است می باشد و اصول کلی حقوقی مندرج در قسمت دوم قانون مدنی (عقود و معاملات و الزامات) بر آن حاکم است.

ضمناً همانطوری که می دانیم قانون بیمه نیز در سال ۱۳۱۶ به تصویب رسیده و مشخصات و اصول و ضوابط عقد بیمه و انواع آن را تعیین نموده است و بدین ترتیب علاوه بر قانون بیمه مصوب سال ۱۳۱۶، قرار داد بیمه حسب مورد تابع اصول کلی مندرج در قانون مدنی نیز می باشد.

-تعریف عقد بیمه: ماده اول قانون بیمه مقرر می دارد بیمه عقدی است که به موجب آن یک طرف تعهد می کند در ازاء پرداخت وجه یا جوهری از طرف دیگر در صورت وقوع یا بروز حادثه خسارت وارده بر او را جبران نموده یا وجه معینی بپردازد. متعهد را بیمه گر و طرف تعهد را بیمه گزار و وجهی را که بیمه گزار می پردازد

حق بیمه و آنچه را که بیمه می شود موضوع بیمه می نامند این تعریف قانونی، روشن و صریح میباشد ولی بدون عیب و ایراد نیست و به عبارت دیگر این تعریف، تعریفی جامع و مانع نمی باشد. در اینجا به بعضی از ایرادات اشاره می شود:

الف - تعریف مذکور تعریف مانعی نیست زیرا:

*عدم توجه به اصل تعاون که علت اصلی پیدایش بیمه بوده است و عدم اشاره به محاسبات آماری .
در این تعریف صرفاً را بطه حقوقی بین بیمه گر و بیمه گزار مطرح گردیده بدین معنی که بیمه گزار با انعقاد قرارداد و پرداخت حق بیمه، جبران خسارات احتمالی که او را تهدید می کند به عهده بیمه گر واگذار می کند و خود را از این خسارات در امان نگه می دارد. این مفهوم تعبیر دقیق و کاملی از امر بیمه نمی باشد و با وضعیت و ماهیت اصلی بیمه منطبق نیست. علاوه بر آن به اصل تعاون و مفاهیم آمار و محاسبات آماری یعنی حقیقت علمی بیمه نیز توجهی نشده است. بیمه گر با انعقاد قراردادهای بیمه ای با افراد و اشخاص مختلف وجوهی را تحت عنوان حق بیمه که میزان و حدود آن پس از انجام محاسبات آماری و بر اساس معیارهای مختلف تعیین می شود جمع آوری مینماید. تعداد بیمه نامه های صادره و حق بیمه های دریافتی باید به نحوی باشد که از محل وجوه حاصله خسارات احتمالی بیمه گزاران پرداخت - هزینه های اداری و پرسنلی بیمه گر تادیه و در نهایت سود معقولی نیز برای بیمه گر باقی بماند. این موارد که مفهوم اصل تعاون و حقیقت علمی امر بیمه است، در ماده اول - قانون بیمه تعریف بیمه مورد توجه قرار نگرفته است در حالی که گنجاندن این مفاهیم در تعریف عقد بیمه م میتواند اثر بسیار مثبتی در افکار عمومی بیمه گران و بیمه گزاران داشته باشد.

ب_ تعریف مذکور تعریف جامعی نیز نمی باشد زیرا :

* همانطوری که می دانیم بیمه به سه رشته کلی: بیمه های اشیاء؛ بیمه های اشخاص و بیمه های مسئولیت تقسیم می گردد. تعریف مرقوم صرفاً مربوط به بیمه های اشیاء و اشخاص می باشد و بیمه مسئولیت را دربرنمی گیرد.

*- این تعریف حتی رشته بیمه های عمر به شرط حیات که بخشی از بیمه های اشخاص می باشد را نیز شامل نمی شود. (ملاحظه می شود که تعریف مذکور تعریفی مانع نیز نمی باشد).

زیرا در این تعریف به حادثه اشاره شده و در بیمه های عمر به شرط حیات حادثه ای به مفهوم کلی آن به وجود نمی آید.

یکی از استادان حقوق فرانسه با در نظر گرفتن اصل تعاون و حقیقت علمی امر بیمه، عقد بیمه را چنین تعریف کرده :

بیمه عملی است که به موجب آن یک نفر در ازاء پرداخت مبلغی (حق بیمه) در صورت تحقق خطر، حقی برای است جبران خسارت برای خود و یا به نفع شخص ثالثی تحصیل می کند. این غرامت به وسیله بنگاه یا سازمانی که مجموعه خطر را به عهده بگیرد و طبق قواعد آماری آنها را ترمیم می کند پرداخت می شود

۲- خصوصیات عقد بیمه

همانطوری که می دانیم عقود بنا به جهات و اعتبارات و خصوصیات مختلف دارای تقسیمات گوناگونی هستند مانند تقسیم عقود به عقود لازم و جایز ؛ عقود منجز و معلق و ... اینک با توجه به طبیعت و ماهیت امر بیمه، به خصوصیات عقد بیمه از جهات مختلف اشاره می شود:

***عقد بیمه عقدی است لازم**

به موجب ماده ۱۸۵ قانون مدنی عقد لازم آن است که هیچکدام از طرفین معامله حق فسخ آن را نداشته باشند مگر در موارد معینه و ماده ۲۱۹ قانون مدنی مقرر میدارد عقودی که بر طبق قانون واقع شده بین متعاملین و قائم مقام آنها لازم الاتباع است مگر اینکه به رضای طرفین اقاله و یا به علت قانونی فسخ شود بر اساس این ماده اصل بر لازم بودن عقود است مگر جایز بودن عقدی تصریح شود.

از طرفی برابر اصل فقهی اصله اللزوم ، اصل این است که همه عقود لازم است مگر اینکه خلاف آن تصریح شده باشد از آنجائی که بیمه نیز یک عقد است با پیروی از این اصل عقدی لازم می باشد.

ماهیت امر بیمه نیز لزوم عقد را ایجاد مینماید زیرا بیمه گزار با انعقاد قرارداد بیمه، خود را در مقابل خطرات احتمالی موضوع قرارداد محفوظ بماند و بدون جهت از بین نرود. از طرف دیگر بیمه گر نیز با انعقاد قرارداد وجه دریافتی (حق بیمه) را در محاسبات خود منظور نموده و این معاملات و محاسبات بیمه گر نباید بدون جهت دچار تزلزل شود، در این صورت اساس تأمین نمی تواند مورد اطمینان قرار گیرد. به شرح مراتب ذکر شده ماهیت امر بیمه، لزوم عقد را ایجاب می نماید و گفته شد که از لحاظ قانونی نیز مشکلی در این راه وجود ندارد و عقد بیمه عقدی لازم تلقی می گردد.

***عقد بیمه عقدی است که از نظر تعهدات بیمه گر معلق و از نظر تعهدات بیمه گزار منجز است.**

مطابق ماده ۱۸۹ قانون مدنی عقد معلق آن است که تاثیر آن بر حسب انشاء موقوف به امر دیگری باشد به عبارت دیگر عقد معلق عقدی است که تاثیر آن منوط به تحقق امر دیگری است. با عنایت به ماده اول قانون بیمه، عقد بیمه از جهت تعهدات بیمه گر، معلق می باشد و این تعلیق از دو جهت می باشد.

الف- از جهت وقوع حادثه

تعهدات بیمه گر منوط به وقوع حادثه می باشد و چنانچه در طول مدت قرارداد حادثه ای پیش نیاید، بیمه گر نیز تعهدی ندارد.

ب- پرداخت حق بیمه از سوی بیمه گذار

بر اساس ماده اول قانون بیمه، در صورت وقوع حادثه نیز در صورتی بیمه گر متعهد خواهد بود که حق بیمه در موعد مقرر پرداخت گردیده باشد.

اضافه مینماید به شرح فوق عقد بیمه صرفاً از جهت تعهد بیمه گر معلق می باشد و در رابطه با تعهد بیمه گزار هیچ گونه تعلیقی وجود ندارد و عقد منجز می باشد و به عبارت دیگر پس از انعقاد قرارداد بیمه، بیمه گزار متعهد است بلافاصله و یا در موعد مقرر حق بیمه را پرداخت نماید.

***عقد بیمه، عقدی است معوض و دو تعهدی**

عقد معوض عقدی است که هر کدام از طرفین در مقابل مالی که تسلیم می کند و یا وجهی که پرداخت می نماید و یا تعهدی که به عهده می گیرد متقابلاً عوضی را بدست آورد مانند عقد بیع که با تحقق آن فروشنده در

مقابل تسلیم مبیع بهای آن را تصاحب می کند و خریدار نیز در قبال پرداخت بهای معامله، مبیع را در اختیار می گیرد.

در عقد بیمه نیز هر کدام از طرفین در مقابل طرف دیگر تعهدی را به عهده می گیرند بدین معنی که بیمه گزار در مقابل تامینی که کسب میکند متعهد به پرداخت حق بیمه می شود و بیمه گر نیز در مقابل حق بیمه ای که دریافت می کند متعهد به پرداخت خسارت احتمالی بیمه گزار میشود.

البته در رابطه با معوض بودن عقد بیمه، تعریف مندرج در ماده اول خالی از ایراد نیست زیرا در این تعریف گفته (.... یک طرف تعهد می نماید...متعهد را بیمه گر و)...با عنایت به این تعریف که فقط بیمه گر را متعهد می داند و همچنین در نظر گرفتن اینکه در صورت بروز خسارت، میزان خسارت به هیچ وجه قابل مقایسه با حق بیمه نمیباشد و بین این دو تعادل وجود ندارد، این توهّم پیش می آید که عقد بیمه، عقد غیر معوض است. که این ایراد و اشکال وارد نیست زیرا اولاً عقود غیر معوض استثناء بر اصل میباشند و باید در قانون غیر معوض بودن عقدی تصریح گردد که راجع به عقد بیمه چنین تصریحی وجود ندارد. ثانیاً گرچه متن ماده اول از لحاظ بکار بردن الفاظ در این مورد بهر حال با ایراد مواجه میباشد ولی با توجه به کل متن ماده که تحقق تعهد بیمه گر را موکول به دریافت حق بیمه دانسته و سایر مواد قانون بیمه که بیمه گزار را مکلف به پرداخت حق بیمه مینماید مشخص است که بیمه گزار نیز در مقابل بیمه گر متعهد است و به عبارت دیگر در عقد بیمه هر کدام از بیمه گزار و بیمه گر در مقابل یکدیگر تعهدی به عهده دارند. ثالثاً گرچه در صورت وقوع حادثه مبلغ مورد تعهد بیمه گر قابل مقایسه با مبلغ پرداختی توسط بیمه گزار حق بیمه نیست و ممکن است رقم خسارت چندین برابر یا ده ها برابر حق بیمه باشد ولی این امر نیز دلیل بر غیر معوض بودن عقد بیمه نیست زیرا در اصول کلی حقوقی شرط نشده که در عقود معوض، عوضین بایستی با یکدیگر برابر و یا معادل باشند.

بدین ترتیب ایرادات و اشکالات در این زمینه مردود است و بیمه عقدی است معوض.

***بیمه باید کتبی باشد**

عقد تشریفاتی عقدی است که علاوه بر لزوم اجتماع شرایط اساسی صحت معامله مندرج در ماده ۱۹۰ قانون مدنی، تشریفات دیگری نیز لازم باشد تا آن عقد بتواند اعتبار و رسمیت یافته و دارای آثار قانونی باشد. ماده دوم قانون بیمه مقرر میدارد: عقد بیمه و شرایط آن باید به موجب سند کتبی باشد و سند مزبور موسوم به بیمه نامه خواهد بود: بر اساس این ماده صرف حصول توافق بین طرفین و جمع بودن شرایط اساسی صحت عقد برای ایجاد عقد بیمه کافی نیست، بلکه توافق طرفین باید به صورت سند کتبی - بیمه نامه - صورت خارجی به خود بگیرد تا عقد بیمه تحقق یابد. البته برخی اعتقاد دارند که کتبی بودن دلیل تشریفاتی نیست.

شرایطی که لازم است در سند بیمه (بیمه نامه) درج گردد در ماده سوم قانون بیمه درج گردیده و بیمه نامه باید حاوی این شرایط باشد. البته بیمه نامه می تواند مشتمل بر مواد و شرایط دیگری نیز باشد که در این رابطه در فصل بعدی که راجع به انعقاد قرارداد بیمه بحث می شود توضیحات لازم داده خواهد شد.

***عقد بیمه عقدی است عهده**

عقدی عهده ای است که به موجب آن توسط هر یک از طرفین عقد، تعهدی به نفع طرف دیگر ایجاد می شود. به عبارت دیگر در عقد عهده ای، شیئی و مالی به طرف قرارداد تملیک نمی شود. بلکه موضوع آن ایجاد تعهد یا ایجاد دین می باشد.

عقد بیمه نیز یک عقد عهده ای است زیرا هر یک از طرفین در مقابل یکدیگر تعهدی را به عهده می گیرند. بیمه گزار متعهد به پرداخت حق بیمه و بیمه گر متعهد به پرداخت خسارت احتمالی خواهد شد.

***بیمه عقدی است که بر اساس حسن نیت استوار است**

حسن نیت عاملی است که بایستی در تمامی قراردادهای وجود داشته باشد بدین معنی که طرفین هر معامله باید نسبت به یکدیگر با کمال حسن نیت و صداقت عمل نمایند. این عامل در عقد بیمه مفهوم و اهمیت ویژه‌ای دارد و به عبارت دیگر عقد بیمه بیشتر از هر معامله‌ای بر اساس حسن نیت استوار است. بیمه‌گذار در موقع انعقاد قرارداد باید با نهایت دقت و صداقت وضعیت و مشخصات مورد بیمه و خطر را اعلام دارد و هر گونه اطلاعات لازمه را در اختیار بیمه‌گر قرار دهد. متقابلاً بیمه‌گر نیز باید مفهوم و حقیقت و میزان تعهدی را که در مقابل بیمه‌گذار بر عهده می‌گیرد برای بیمه‌گذار تشریح نماید. عامل حسن نیت در عقد بیمه به میزانی شدید و موثر است که در مواردی عدم رعایت حسن نیت از طرف بیمه‌گذار موجب ایجاد اختلال در شرایط صحت عقد شده و عقد را باطل می‌نماید مواد ۱۲ و ۱۱ قانون بیمه و در موارد دیگری برای بیمه‌گر حق فسخ ایجاد می‌کند.

***بیمه عقدی است اضطراری یا الحاقی و به صورت عضویت**

بدین معنی که تقریباً تمامی شرایط قرارداد توسط یک طرف بیمه‌گر تهیه و تنظیم گردیده و طرف دیگر بیمه‌گذار الزاماً باید این شرایط را بپذیرد. البته علت این امر روشن می‌باشد زیرا بیمه‌گری که با صدها هزار و یا میلیون‌ها شخص به عنوان بیمه‌گذار طرف قرارداد می‌شود نمی‌تواند برای هر کدام از بیمه‌گذاران شرایط جداگانه‌ای تهیه و تنظیم و با آنها به توافق برسد. نه تنها حجم کار اجازه چنین کاری را نمیدهد بلکه لزومی هم در انجام چنین امری احساس نمی‌شود زیرا عقد بیمه یک امر تخصصی است و کارشناسان بیمه‌گر کلیه جوانب امر را سنجیده و متن شرایط را تهیه می‌کنند و این شرایط با عنایت به لزوم ارائه حسن نیت از ناحیه بیمه‌گر از یک طرف و رعایت جهات تجاری و جذب بیمه‌گذاران بیشتر از طرف دیگر به نحوی تنظیم می‌گردد که عموماً متضمن منافع طرفین قرارداد می‌باشد. هر چند که بیمه‌گذار ناگزیر به قبول شرایط بیمه‌گر می‌باشد ولی از لحاظ حقوقی نمی‌توان او را دقیقاً مضطر اعلام نمود، زیرا در هر حال بیمه‌گذار ملزم به انعقاد قرارداد بیمه نیست و چنانچه شرایط را قبول نداشته باشد می‌تواند از انعقاد قرارداد بیمه منصرف شود.

لازم است اضافه نماید با توجه به دخالت دولت‌ها در تهیه و تنظیم شرایط عمومی بیمه‌نامه‌ها و نظارت دولت‌ها بر فعالیت موسسات بیمه، قاعدتاً باید شرایط از پیش تعیین شده برای بیمه‌نامه‌ها را نوعی آیین‌نامه اجرایی و دستورالعمل اجرایی تلقی نمود و بدین ترتیب موضوع اضطراری بودن عقد بیمه از آن لحاظ که احتمالاً بتواند در صحت عقد شبهه ایجاد نماید کلاً منتفی می‌شود.

***بیمه عقدی است مستمر و یا عقدی است با آثار تدریجی**

پس از انعقاد قرارداد بیمه، طرفین در طول مدت قرارداد با یکدیگر در ارتباط و هر یک در مقابل دیگری متعهد می‌باشد.

ممکن است حق بیمه به صورت نقدی و در همان ابتدای انعقاد قرارداد پرداخت شود و بدین ترتیب تصور شود که بیمه‌گذار دیگر تعهدی در مقابل بیمه‌گر ندارد ولی در مباحث آتی ملاحظه خواهد شد که تعهد بیمه‌گذار صرفاً پرداخت حق بیمه نیست و مسئولیت‌های دیگری مانند مراقبت از مال مورد بیمه به عهده دارد و این تعهد در طول مدت قرارداد به قوت خود باقی است و مستمر بودن تعهد بیمه‌گر نیز امری واقع و روشن است. در طول مدت قرارداد هر زمان که خطر و یا یکی از خطرات مورد بیمه پیش آید، بیمه‌گر متعهد به جبران خسارت می‌باشد.

۳- شرایط اساسی صحت عقد بیمه

عقد بیمه باید مانند سایر عقود واجد شرایط اساسی صحت معامله باشد و بدون تحقق شرایط مذکور عقد بیمه نیز به وجود نخواهد آمد.

مطابق ماده ۱۹۰ قانون مدنی شرایط اساسی صحت معاملات عبارتند از:

- قصد طرفین عقد و رضای آنها

- اهلیت طرفین

- موضوع معین که مورد معامله باشد

- مشروعیت جهت معامله

اینک شرایط چهارگانه فوق الذکر را به طور مختصر مورد بحث قرار می دهیم.

الف - قصد طرفین و رضای آنها

شرط اول متشکل از دو عنصر می باشد - 1: رضا - 2: قصد

- رضا: در اصطلاح حقوقی رضا عبارت است از تمایل و اشتیاق به انجام یک عمل. انجام هر کار معلول یک سلسله فعالیت های فکری و درونی است. شخص در فکر و ذهن خود انجام عملی را مورد تصور قرار میدهد و منافع و ضررهای آن را مورد بررسی و مقایسه قرار می دهد و در نهایت با در نظر گرفتن میزان احتیاج خود، چنانچه انجام عمل را لازم تشخیص داده و در ذهن خود مورد تصدیق قرار داده باطنا به انجام آن کار مشتاق می شود، این اشتیاق را رضا می گویند. رضا وقتی موثر خواهد بود که ناشی از اشتباه - اکراه - اجبار نباشد.

- قصد: تصمیم به ایجاد و انجام عمل مورد تصور را قصد مینامند. بدین معنی که پس از حصول رضا شخص تصمیم می گیرد آن عمل را انجام دهد در عقد بیمه نیز این شرط باید وجود داشته باشد و این شرط عاری از هر گونه عیب و ایراد نیز باشد. چنانچه در اثر فریب و خدعه و یا هر گونه عملیات متقلبانه و یا هر عمل عمدی یکی از طرفین، دیگری دچار اشتباه شده و عقد بیمه با وجود این اشتباه منعقد گردد، به جهت معیوب بودن قصد و رضای طرفی که در اشتباه می باشد، عقد باطل خواهد بود، به عنوان نمونه مطابق ماده ۱۲ قانون بیمه چنانچه بیمه گزار عمداً از اظهار مطالبی خودداری نماید و یا عمداً مطالب خلاف واقع عنوان کند، عقد بیمه باطل خواهد بود. در اینجا به جهت خلافتکاری بیمه گزار، بیمه گر دچار اشتباه شده زیرا چنانچه این خلافتکاری وجود نداشت، بیمه گر حاضر به انعقاد قرارداد بیمه با آن شرایط نمی شد.

ب - اهلیت طرفین

- بر اساس ماده ۲۱۰ قانون مدنی متعاملین باید برای معامله اهلیت داشته باشند و بر اساس ماده ۲۱۱ قانون

مدنی، برای اینکه متعاملین اهل محسوب شوند بایستی بالغ، عاقل، رشید باشند

- تعریف اهلیت: اهلیت صلاحیتی است که شخص براساس آن میتواند دارای حق شده و آن حق را به مرحله اجرا درآورد.

اهلیت دارای دو جنبه است:

- اهلیت تمتع: یعنی اهلیت دارا شدن حق: بر اساس مواد ۹۵۶ الی ۹۵۷ قانون مدنی هر انسان متمتع از حقوق

مدنی می باشد یعنی هر شخصی دارای اهلیت تمتع می باشد. این اهلیت با زنده متولد شدن انسان شروع و یا مرگ او از بین می رود. این حق را به هیچ وجه نمی توان از انسان سلب نمود.

- اهلیت استیفاء: یعنی قابلیت شخص برای آنکه بتواند حق خود را اعمال و اجرا نماید. هر شخصی برای احراز این اهلیت باید واجد شرایط لازمه مقرر در قانون باشد و این شرایط عبارتند از: بلوغ - عقل - رشد. بدین ترتیب در بحث شرایط اساسی صحت عقد در عقد بیمه نیز وجود اهلیت برای طرفین عقد الزامی است.

بیمه گزار چنانچه شخص حقیقی باشد بایستی سه شرط فوق بلوغ + عقل + رشد (اهلیت) را حائز باشد و چنانچه شخص حقوقی است صلاحیت انجام معاملات تابع ضوابط مندرج در اساسنامه خواهد بود. یعنی شخصی که به نمایندگی از شخص حقوقی شرکت و غیره مبادرت به انعقاد عقد می نماید باید سمت قانونی داشته باشد.

-در رابطه با بیمه گر

همانطوری که در فصل اول گفته شد از مدتها پیش انجام حرفه بیمه گری توسط اشخاص حقیقی منتفی گردیده و اشتغال به بیمه گری مخصوص شرکتهای می باشد. در ایران نیز گرچه قبلاً متن صریح قانونی در این ارتباط وجود نداشته معهداً اشتغال به امر بیمه گری توسط شرکتهای خارجی شروع گردیده و بعداً نیز شرکت سهامی بیمه ایران به عنوان اولین موسسه بیمه ایرانی به امر بیمه گری مشغول گردیده است.

بعد از تاسیس شرکت سهامی بیمه ایران و تصویب قانون بیمه، مقرراتی راجع به صلاحیت شرکتهای جهت اشتغال به امر بیمه گری تدوین گردیده و در نهایت به موجب ماده ۳۱ قانون تاسیس بیمه مرکزی ایران مصوب ۱۳۵۰ مقرر گردیده عملیات بیمه در ایران به وسیله شرکتهای سهامی عام ایرانی که کلیه سهام آنها با نام بوده و با رعایت این قانون و طبق قانون تجارت به ثبت رسیده باشند انجام خواهد شد

ج- موضوع معین که مورد معامله باشد (موضوع بیمه)

مطابق اصول کلی حقوقی، هر معامله باید دارای موردی باشد که بتواند موضوع تعهد یا انتقال قرار گیرد. در عقد بیمه نیز موضوع باید از این جهت معین و مشخص باشد. مورد معامله در عقد بیمه در دو قسمت مورد بررسی قرار میگیرد:

خطر یا خطرات مشمول بیمه - مورد بیمه مال یا شخص بیمه شده

*. خطر

خطر که عنصر اصلی و ماده اولیه تحقق بیمه می باشد عبارت است از احتمال وقوع حادثه نامطلوب و ناگوار نسبت به جان و یا مال اشخاص که ایجاد آن به اراده بیمه گزار بستگی نداشته باشد. با عنایت به این تعریف، خصوصیات خطر قابل بیمه کردن به شرح زیر می باشد:

-محتمل الوقوع باشد

بدین ترتیب خطر حتمی و قطعی قابل بیمه کردن نمی باشد بدین معنی که چنانچه مشخص و قطعی باشد که مالی آتش خواهد گرفت، صدور بیمه نامه آتش سوزی برای چنین مالی باطل می باشد. در این مورد بیمه عمر به شرط فوت استثناء می باشد و آن هم به جهت معلوم و مشخص نبودن زمان فوت می باشد. بدین معنی که گرچه فوت هر شخص قطعی است ولی از آنجا که زمان وقوع این خطر معلوم و مشخص نمیباشد صدور بیمه نامه عمر به شرط فوت بلاشکال است.

همانطوری که خطری که قطعی است قابل بیمه کردن نمی باشد. متقابلاً صدور بیمه نامه نسبت به امری که احتمال وقوع آن منتفی است مورد ندارد فرضاً شخصی خود را در مقابل هجوم ساکنین کره مریخ به زمین بیمه نماید!!!

-خطر قبلاً واقع نشده باشد

انعقاد قرارداد برای مصون ماندن در مقابل ضرر و زیان ناشی از خطر محتمل الوقوع آتی می باشد. حال چنانچه خطری واقع شده باشد دیگر موضوع بیمه منتفی می باشد. مطابق ماده ۱۸ قانون بیمه، هر گاه معلوم شود خطری که عقد بیمه برای آن منعقد شده قبل از عقد قرارداد واقع شده، قرارداد بیمه باطل می باشد.

-خطر در اثر اراده (عمد) بیمه گزار و یا عوامل او ایجاد نشود

خطر در صورتی قابل بیمه کردن می باشد که تحقق آن مرتبط با اراده بیمه گزار نباشد. بدین ترتیب اعمال عمدی و ارادی بیمه گزار و عوامل وی مشمول عقد بیمه نمیباشد ماده ۱۴ قانون بیمه مقرر میدارد بیمه گر مسئول خسارت ناشی از تقصیر بیمه گزار یا نمایندگان او نخواهد بود گرچه در این ماده کلمه تقصیر بکار رفته و این کلمه به اعمال غیر عمدی، سهل انگاری و بی احتیاطی نیز اطلاق میشود ولی چنانچه قرار باشد هر گونه بی احتیاطی و سهل انگاری بیمه گزاران را از شمول بیمه نامه خارج بدانیم این امر با ماهیت و طبیعت هدف بیمه که تامین و جبران خسارت است منافات دارد و با این روش موضوعیت بیمه نسبت به بسیاری از موارد منتفی خواهد شد و مسلماً چنین امری مورد نظر قانون گذار نبوده و لذا هر چند که تقصیر به اعمال غیر عمدی نیز اطلاق می شود اما با توجه به معنی و مفهوم آن، در امر بیمه خطاهای بزرگ و غیر قابل گذشت را دربرمی گیرد و نه خطاهای معمولی و عادی را. بدین ترتیب، اعمال عمدی و بی احتیاطی های بزرگ و غیر قابل گذشت بیمه گزار و عوامل او مشمول ماده ۱۴ قانون بیمه می باشند یعنی اینکه بیمه گر نسبت به آنها تعهدی ندارد. خطاها و بی احتیاطی های بیمه گزار و عوامل او که نمی توانند مشمول بیمه نامه باشند به عنوان نمونه عبارتند از:

- اعمالی که بیمه گزار در حال مستی مرتکب شود.
- اعمالی که بدون داشتن مجوز لازم انجام شود (مانند رانندگی بدو گواهی نامه)
- اعمال غیر متعارف مانند مسابقه سرعت - حمل مواد سریع الاشتعال با وسیله نقلیه مورد بیمه.